

УДК 94(477.92)

Наталія Новосадова

РОЛЬ І МІСЦЕ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ НА ЖИТОМИРЩИНІ ВПРОДОВЖ 1917 РОКУ

У статті подано реконструкцію початку національно-визвольної боротьби 1917 року в м. Житомирі. Висвітлено особливості політичних процесів на Житомирщині упродовж 1917 року та роль інтелігенції у цих перетвореннях.

Ключові слова: інтелігенція, національно-визвольна боротьба, Центральна Рада, Волинська українська рада, "Громадянин".

Національно-визвольна боротьба українського народу 1917–1921 рр. є однією з важливих подій, яка за своєю масштабністю та суспільно-політичною роллю схожа хіба що з національною революцією під проводом Б. Хмельницького середини XVII ст. та здобуттям Україною незалежності у 1991 році. Саме ця подія, що розпочалася у 1917 р., призвела до тих корінних змін у державі, що згодом прискорили процес формування політичної нації, та "породили" на політичній карті нову державу – Україну.

Каталізатором соціально-політичних змін під час Української революції 1917–1921 рр. виступила інтелігенція, яка змогла підняти та очолити український народ до історичної дії, методом спроб та помилок демонструвати свою волю і боротись за незалежність та гідне місце серед інших народів.

Нововведення влади, які змінювали Україну упродовж цих буремних років, носили, безумовно, загальноукраїнський характер, але варто відмітити й те, що на кожен регіон вони впливали по-своєму, мали специфічні особливості зумовлені низкою чинників. Не винятком була й Житомирщина.

Оскільки історія кожного регіону є невід'ємною складовою частиною історії України, тому поєднання усіх складових дає змогу детальніше уявити унікальні риси і ознаки цього періоду. Тож актуальність даної проблеми є безсумнівною.

Реконструкція політичного тла Житомирщини, особливості соціально-політичних змін регіону та роль інтелігенції міста у цих процесах упродовж 1917 року є метою цієї статті.

В. Вітренко, Г. Вітренко [4], Л. Дещинський [8], О. Іващенко [10], П. Король [11], В. Тимошенко [13] та інші висвітлюють схожі проблеми у своїх працях.

Загальновідомим є той факт, що національно-визвольна революція 1917–1921 рр. в Україні була відголоском лютневих подій 1917 року, що відбулися у Петрограді, коли 90 тис. робітників вийшли на страйк з гаслами "Долой войну!", "Долой самодержавие!", коли у прокламаціях відверто йшлося про повалення влади Миколи II та коли в березні цар відрікся престолу та був проголошений Тимчасовий уряд на чолі з князем Г. Львовим [1, с.34].

На відміну від російського робітничого страйку, Українська революція почалась з активізації інтелігенції, яка, так би мовити, очолила боротьбу. Підтвердженням є той факт, що повідомлення про ситуацію у Петрограді до Житомира доходили із запізненням, і першими, хто їх отримували і міг швидко реагувати на події – освічені верстви населення, тобто представники місцевої еліти. Тому не дивно, що на місцеві газетні публікації (хоча вони і були суперечливими та не відтворювали повної картини подій) більшість населення міста ніяк не відреагувало, і кінець лютого та початок березня усе було відносно спокійно [11, с.5].

Пожвавлення в буденне життя житомир'ян прийшло разом із новиною про відречення від престолу Миколи II та створення Тимчасового уряду. Місцева інтелігенція одразу починає діяти та йде на союз з новою владою. Так, П. Свенцицький, голова губернського відділення "Союзу земств і міст", отримавши листа від М. Родзянка, екстрено скликав позачергове засідання міської думи. У листі йшлося про те, що: "Старої влади вже не існує. Міністр внутрішніх справ заарештований. Влада передана Тимчасовому Комітету Державної Думи під моїм керівництвом. Війська визнали владу Тимчасового уряду" [1, с. 34]. За пропозицією міського голови А. Півкоцького, дума постановила надіслати М. Родзянку вітальну телеграму про підтримку Тимчасового уряду. 3 березня у Житомирі відбувалися збори й засідання у губернському правлінні, земстві і міському самоврядуванні. Представники адміністрації закликали службовців не залишати робочих місць і продовжувати виконувати свої обов'язки [3].

Початок революції житомир'яни зустріли з піднесенням. У перші дні березня відбулись маніфестації на підтримку Тимчасового уряду. Серед багаточисленного натовпу жителів міста були присутні юнкери 20-ї школи прапорщиків. "Велика Бердичівська вулиця біля будинку губернського земства починає заповнюватись публікою. І ось чути голоси "Війська ідуть!" Дійсно, на вулиці

з’являються маніфестанти з лозунгами, прапорами в руках. Трохи пізніше вони зупиняються біля губернського земства” – саме так подаються події того часу в місцевій газеті “Жизнь Волини” [12, с. 2].

Перші кроки Тимчасового уряду вплинули на місцеву інтелігенцію, оскільки були пов’язані зі зміною структури виконавчої влади на місцях. По-перше, скасовано посаду губернатора, повноваження якого передавалися губернським комісарам. Так, 7 березня 1917 р. на зазначену вакансію призначено голову земської управи Б. Лелявського [6, с.3]. По-друге, відбулася реорганізація міського самоврядування. На початку березня створена Рада об’єднаних громадських організацій, до складу якої увійшли представники від різних товариств та партій. Новий орган самоврядування діяв паралельно з міською думою, за якою залишалися адміністративно-господарські функції. Одночасно була створена і Рада робітничих та селянських депутатів [4].

Новину про створення Української Центральної Ради у Житомирі зустріли зі щирим піднесенням. Ця подія сприяла об’єднанню творчої та наукової інтелігенції, що було першими кроками національного відродження. Так, значною подією можна назвати відновлення діяльності “Просвіти” у місті. У перший тиждень березня 1917 року на загальних зборах товариства обрано Тимчасову раду до якої увійшли І. Любинецький, В. Тетерук, М. Гніденко та інші. Також ухвалено делегувати представників Ф. Закусила та А. Карбовського до міського виконавчого комітету. В умовах русифікованого Житомира “Просвіта” на початковому етапі революції була єдиним осередком, який висловив підтримку українському урядові і надіслав на його адресу привітальну телеграму. Також просвітяни брали активну участь у політичній діяльності [8, с. 91].

Після того, як Центральною Радою зроблені перші кроки щодо зміцнення своїх позицій на місцях, 13 квітня 1917 р. офіційно прийнято постанову про проведення губернських з’їздів для створення національних державних органів управління. Щодо ситуації у Житомирі, то незадовго до зазначеної постанови, у місті створено Волинську Українську раду, на чолі з С. Підгірським. Після циркулярного листа В. Винниченка, у якому йшлося про те, що: “Коли у вас ще досі губернський комісар не заіменований або той, що є, українців не задовольняє, то дайте знати, кого хочете мати комісаром. Центральна Українська Рада просить якомога швидше скликати губернські українські з’їзди для того, щоб зорганізувати губернські українські Ради, а також, щоб члени Центральної Ради від губернії були остаточно або затверджені, або перевибрані” [3, с. 3], 20 квітня у газеті “Трудовая Волинь” повідомлялось про збори до Волинської Української Ради, які призначалися на першу годину дня в приміщенні губернаторського будинку [10, с. 55].

Організована у квітні Волинська Українська Рада була тимчасовою. Її офіційне оформлення відбулося упродовж 10–11 травня на організаційному з’їзді у Житомирі, на який прибули делегати з різних регіонів Волині. Головою призначено С. Підгірського. Серед питань, які стояли на порядку денному, були: земельне, релігійне, перебудови Волинської Української Ради тощо. На з’їзді делегати визнали Центральну Раду, як тимчасовий український уряд. Не менш важливим було вирішення питання про видання українського часопису – газети “Громадянин”, який, починаючи з 5 травня 1917 р., був органом Волинської Української Ради. Саме ця газета, головним редактором якої став уже відомий С. Підгірський, започаткувала україномовну пресу у Житомирі та усій Волині зокрема. На сторінках “Громадянина” висвітлювалися політичні події, що відбувалися в Україні та губернії. На шпальтах газети постійно друкувалися відомі діячі української культури – поетеса Людмила Волошка, літературознавець і публіцист Яків Савченко, етнограф Василь Кравченко та інші. Газета відіграла значну роль у формуванні національної самосвідомості жителів краю, активізації їх політичної діяльності [5, с. 376].

Весна 1917 р. пройшла на Житомирщині під знаком демократизації суспільства. Це виявлялося у організації інтелігенцією різноманітних з’їздів (селянських, церковних, учительських), на яких вирішувалися нагальні питання. Так, 4–9 квітня відбувся з’їзд представників народної школи Волині, на якому розглядалися питання українізації школи. Упродовж 21–24 травня у Житомирі відбувся Перший селянський з’їзд Волині на який прибуло понад 700 делегатів. Церковні питання вирішувалися на єпархіальному з’їзді волинського духовенства та мирян. Так, наприклад, у одній із ухвалених резолюцій йшлося про важливість уведення в жіночих єпархіальних школах навчання української мови, історії України та Волині, а також історії української літератури, географії і етнографії України [9, с. 4].

Літо 1917 року було успішним для українського уряду. Прикладом цього був підписаний 10 червня I Універсал, згідно з яким Центральна Рада оголошувала себе “органом, здатним приймати акти конституційного значення – Універсали... Порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські збори – Сейм. Всі закони, що мають навести лад тут у нас, повинні видавати тільки наші Українські збори” [13, с. 64]. З підписанням 3 липня 1917 року II Універсалу створено Генеральний секретаріат, як виконавчий орган відповідальний перед Центральною Радою.

На зазначені події у Житомирі не було бурхливої реакції, оскільки основне джерело інформації – російськомовна місцева преса – не надала їм особливого значення. Однак, повний текст II Універсалу був все ж таки опублікований на сторінках газети "Громадянин". На це відреагували у своїй резолюції представники інтелігенції з товариства "Просвіта", які вітали Центральну Раду та Генеральний секретаріат, висловлюючи їм свою повну довіру і закликали "увесь український народ на Волині і всі сили неукраїнської демократії"... "до допомоги Центральній Раді і Генеральному Секретаріатові" [10, с. 106–108].

Наприкінці серпня 1917 р. спалахнув заколот генерала Л. Корнілова, скерований на повалення Тимчасового уряду і встановлення військової диктатури. Згодом, відгомін цих подій дійшов Волині. З метою протидії заколотникам прийнято відповідні заходи і у Житомирі. Так, 28 серпня до міста прибув комісар Тимчасового уряду при штабі Південно-Західного фронту М. Іорданський, який спільно з представниками громадських організацій та губернським комісаром А. В'язловим провів засідання Ради військових депутатів та видав наказ революційним військам Житомира, згідно з яким, усі військові частини житомирського гарнізону та обидві школи прапорщиків заявили про повну готовність виступити на захист Тимчасового уряду. Вони негайно зайняли караулами пошту, телеграф, залізничну станцію, встановили охорону шляхів, що вели до Житомира. Між 28 і 29 серпня у приміщенні 2-ї школи прапорщиків, що містилася у корпусах Волинської духовної семінарії, відбулося об'єднане засідання виконавчого комітету Ради робітничих і солдатських депутатів, губернського та міського виконавчих комітетів, комітету порятунку революції, соціалістичних груп та міського самоврядування. На засіданні вжито низку екстрених заходів з охорони спокою і порядку в місті [7, арк.14].

Проти контрреволюційного заколоту виступила Центральна Рада. Із засудженням корніловської авантюри виступила Волинська Українська Рада та житомирська інтелігенція. Влучними були слова Т. Бортікова, який у своїй статті "Чого хочуть соціал-революціонери?" писав: "...хочуть потрапити в міську думу, хочуть шматок, хоч обривок влади, реформ, вчинити зрівнювання, але не за рахунок власної персони..." [2, с.4].

Починаючи з осені 1917 р., розвал в усіх сферах життя держави тільки поглиблювався. Поступово втратою влади Тимчасовим урядом скористалися більшовики. 26 жовтня 1917 р. звістка про ці події дійшла Житомира. Новину в місті сприйняли неоднозначно. З цього приводу губернський комісар А. В'язлов видав відозву до населення Житомира і Волинської губернії, у якій закликав зберігати спокій і запевнив, що буде вжито усіх заходів для забезпечення порядку. Наступного дня, на засіданні Ради робітничих і солдатських депутатів, депутати-більшовики вимагали передати усю владу Радам, однак більшість членів проголосувало за підтримку Тимчасового уряду [3, с.4].

На початку листопада уся влада в Україні перейшла до Центральної Ради. Після того, як 7 листопада видано III Універсал, основним питанням на засіданні Житомирської міської думи було його обговорення та політичної ситуації, що склалася в Україні у зв'язку з його проголошенням. Незважаючи на розбіжність у поглядах, дума прийняла резолюцію більшості, у якій визнала Центральну Раду єдиною владою, що може встановити порядок і об'єднати навколо себе усі державницькі елементи [3, с.4].

Паралельно з цим у місті активізувалася діяльність більшовицької організації, представники якої вимагали встановити у місті радянську владу та переобрати Раду, яка складалася в основному з есерів і меншовиків. Та вплив більшовиків на політичну ситуацію був мізерним, оскільки Житомир відрізнявся від багатьох міст яскраво вираженими антибільшовицькими настроями. Саме тому подальша спроба встановлення радянської влади збройним шляхом (8–9 січня 1918 р.) зазнала невдачі [1, с. 62].

Отже, інтелігенція Житомира упродовж 1917 року відіграла важливу роль. Її ключовою особливістю у той час було те, що, незважаючи на свою незначну кількість, вона вирізнялася надзвичайною політичною активністю та патріотизмом. Звісно, що у місті був відсоток пасивної інтелігенції, зазвичай, це були військові у відставці, або військові-пенсіонери, які в Житомирі вбачали місце, де можна спокійно зустріти старість, які не підтримували український уряд з тих чи інших причин. Однак, незважаючи на це, місто відстоювало і підтримувало позиції та інтереси Центральної Ради.

Список використаних джерел

1. Андрусишин Б. І. У пошуках соціальної рівноваги: нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917–1920 рр. / Б. І. Андрусишин. – К., 1995. – 192 с.
2. Бортіков Т. Чого хочуть соціал-революціонери / Т. Бортіков // Волинь. – 20 липня 1917. – С. 4.
3. Вісті Української Центральної Ради // Волинь. – 4 липня 1917. – С. 4.
4. Вітренко В.В. Волинь 1917 р. (по сторінках губернської преси) / В.В. Вітренко, Г.І. Вітренко // Звягель древній і вічно молодий; [Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції]. – Новоград-Волинський, 1995. – С. 23–26.
5. Губа П.І. Освітньо-культурне відродження України в

період Гетьманщини (за матеріалами періодичної преси) / П.І. Губа // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб.ст. – К., 2004. – Вип. 27. – С. 375–387. 6. Декларація тимчасового уряду по українському питанню // Волинь. – 5 липня 1917. – С. 3. 7. Державний архів Житомирської області, ф. 31, оп. 2, спр. 10, арк. 14. 8. Дециньський Л.Є. Великий Жовтень на Волині: 3 історії революційної боротьби / Л.Є. Дециньський. – Л.: Вища школа, 1977. – 183 с. 9. Єпархіальний з'їзд духовенства і мирян // Волинь. – 7 липня 1917. – С. 4. 10. Іващенко О. Житомирщина шляхами історії. Краєзнавчі розвідки / О. Іващенко, Ю. Поліщук. – Житомир: Полісся, 1997. – 200 с. 11. Король П. Чи знайшов підтримку на Волині переворот у Петрограді 1917? / П. Король // Віче. – 1995. – № 44 – С. 5. 12. Свобода В. Павшим за свободу / В. Свобода // Життя Волині. – 12 квітня 1917. – С. 2. 13. Тимошенко В.І. Волинь періоду Української революції і громадянської війни 1917–1920 р. / В.І. Тимошенко // Велика Волинь: минуле і сучасне; [Тези міжнародної конференції]. – Житомир, 1993. – С. 64–65.

Наталія Новосадова

РОЛЬ И МЕСТО ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ ЖИТОМИРСКИНЫ В ТЕЧЕНИЕ 1917 ГОДА

В статье представлена реконструкция начала национально-освободительной борьбы 1917 года в г. Житомире. Освещены особенности политических процессов в Житомире в течение 1917 года и роль интеллигенции в этих преобразованиях.

Ключевые слова: интеллигенция, национально-освободительная борьба, Центральная Рада, Волинский Украинский Совет, "Громадянин".

Natalia Novosadova

ROLE AND PLACE INTELLIGENTSIA IN POLITICAL TRANSFORMATION IN ZHYTOMYR DURING 1917

The article presents a reconstruction of the national liberation struggle of 1917 in Zhytomyr. The peculiarities of the political process in the Zhytomyr region during 1917, and the role of intelligentsia in these transformations.

Key words: intelligentsia, national liberation struggle, the Central Council, Volyn Ukrainian Council, "Gromadianyn".

УДК: 94(477.43).084

Микола Олійник

СТАН ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ПОДІЛЛІ В 1921–1925 РР.

Аналізуються епідемічна ситуація на початку відбудовного періоду, організаційна діяльність органів радянської влади на Поділлі з проведення санітарно-просвітницьких, медичних, гігієнічних та інших заходів із подолання епідемій тифу, холери тощо. Досліджується стан медичної галузі, кроки з її реформування, зокрема, низової ланки, рівень забезпеченості медичним персоналом і його матеріальне становище. Розглядається спроба запровадження платних медичних послуг для "нетрудових елементів" і ставлення до цього.

Ключові слова: епідемія, тиф, холера, охорона здоров'я, медицина.

Актуальність проблеми ґрунтується на тому, що охорона здоров'я є важливою складовою соціальної політики, на пріоритетності якої більшовики наголошували в боротьбі за утвердження своєї влади в Україні загалом і на Поділлі зокрема.

Наукова новизна полягає у тому, що на основі принципу об'єктивності та системного підходу, застосовуючи контент-аналіз, аналізуючи документи та матеріали архівів, досліджено заходи органів радянської влади на Поділлі з подолання епідемії тифу, холери, скарлатини тощо. Вияснено стан медичної мережі та становища медичних працівників. Розглянуто кроки з реформування медичної галузі.

Мета статті полягає в дослідженні організаційних, санітарно-просвітницьких, медичних та інших заходів із подолання епідемії інфекційних хвороб і проведення реформування медичної галузі.

Завдання статті – проаналізувати форми та методи подолання епідемії інфекційних хвороб і реформування медичної галузі.

Основа джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських